

ORTA ÇAĞDA HRİSTİYANLIK VE İSLAM DİNLERİNİN FELSEFE VE BİLİM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Christianism And Islamism On Middle Era And Their Effects On Philosophy And Science

Sibel KÜÇÜK

Özet

Düşünen insanlığı çok eski çağlardan beri uğraştıran bilim ve din arasındaki ilişkiler sorunu, hiçbir zaman ne bütünüyle çözümlenmiş ne de bütünüyle unutulmuştur. İnsanların düşünce etkinlikleri felsefeyi doğuran temel unsur olmuştur. Felsefe, din ve bilim birbirlerinden farklı disiplinler olmalarına rağmen tarihsel süreç içerisinde birbirlerinden uzaklaşmışlar ya da yakınlaşmışlardır. Antikçağda din etkisinden uzak kalan bilim ve felsefe, Orta Çağ boyunca din etkisinde kalarak, dinsel inançların temellendirilmesi görevini üstlenmiştir. Orta Çağ Batı dünyasında görülen Patristik ve Skolastik felsefe bilim ve felsefeyi, din ve kilisenin etkisiyle durağanlaştırmıştır. Orta Çağ İslam dünyasında ise bilim ve felsefe dinsel etmenlerle gelişme göstermiştir. İslam düşünürleri tarafından Aristo mantığının yorumlanması ve geliştirilmesi felsefe ve biliminin gelişmesini hızlandırmıştır.

Orta Çağ bilim ve felsefe dünyasının etkisi altında kaldığı aşikârdır. Ancak Hristiyan ve İslam dünyasında felsefe ve bilim açısından dikkati çeken temel fark; Hristiyanlığın bilim ve felsefe dünyasını olumsuz etkilemesiyken, İslam dünyasının bilim, felsefe ve Aristo mantığını kullanarak ortaya koyduğu düşünce şeklinin Hristiyan dünyasını etkilemesidir. İslam felsefecilerinin Antik Yunan eserlerinden yaptıkları tercüme ve getirdikleri akılcı yorumlarla Hristiyan düşünürleri üzerinde etkinliği tartışılmazdır. Bu etki o kadar belirgindir ki dönemin ünlü düşünürleri İslam felsefecilerine reddiyeler yazmışlardır.

Dinin bilim ve felsefe üzerindeki etkisi tartışılmazdır. Hristiyan ve İslam dünyasının Orta Çağda bilim ve felsefe alanındaki durumları birbiri ile farklıdır ve İslam dünyası bilim ve felsefe açısından en parlak dönemlerinden birini yaşarken Hristiyan dünyası en kurtum, katı dönemini yaşamıştır. İslam dünyasının bu parlak dönemi ve felsefecileri, Batı dünyasının bugünkü modern durumuna geçişinde azımsanmayacak katkılarda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Orta Çağ, Orta Çağ felsefesi, Skolastik, Hristiyanlık, İslamiyet

Abstract

The relationship between the thinking of mankind since ancient times very puzzling problem of science and religion, never fully resolved, nor what is entirely forgotten. People thought activity was the main element that philosophy. Philosophy, in the historical process are estranged from each other although they are different disciplines of science and religion each other or were closer. Away from the remaining influence of science and philosophy of religion in ancient times, during the Middle Ages under the effect religion has served as justification of religious beliefs. Seen in Patristic and Medieval scholastic philosophy of science and philosophy of the Western world has been relatively subdued due to the religion and the church. In the medieval Islamic world and philosophy of science has advanced by religious factors. Has accelerated the development of the interpretation of Aristotle logic by Muslim scholars and development of philosophy and science.

Medieval science and philosophy is evident that under the influence of the world. But Christian and striking fundamental difference in philosophy and science in the Islamic world not affect negatively the Word of Christianity and and philosophy of science in the Islamic world, has also influenced the philosophy of Aristotle put it out using the logic way of thinking Christian world. Islamic philosophers of activity on the ancient translations of Greek works, and they brought their rational interpretations of Christian thinkers are indisputable. This effect is so pronounced that famous philosopher of the time they were written rejection of the Islamic philosophers.

The impact of religion on science and philosophy is indisputable. Christian and Islamic states in the world of science and philosophy in the Middle Ages is different with each other and one of the most brilliant period in terms of science and philosophy of the Islamic world while living in the world of the secretive Christian has experienced solid year. This bright period and philosophers of the Islamic world, has contributed substantial transition to a modern state of the Western world today.

Keyword: Medieval, Medieval philosophy, scholastic, Christianity, Islam

GİRİŞ

Düşünen insanlığı çok eski çağlardan beri uğraştıran bilim ve din arasındaki ilişkiler sorunu, hiçbir zaman ne bütünüyle çözümlenmiş ne de bütünüyle unutulmuştur. Birçok yüzyıldan beri toplum hâlinde yaşayan insanlar gerçekte toplumsal yaşamın anlamını ve en iyi, en kusursuz toplumun hangisi olduğunu düşünmeye başlamışlardır. İnsanlar eski zamanlardan beri doğaüstü bir erke, çok ilkel olsun veya olmasın bir dine tutundukları hâlde dinin ne demek olduğunu ve neden dolayı insanların tapınma gereksinimi duyduklarını düşünmeye başlamışlardır. İşte bu düşünüş hiç şüphesiz *felsefeyi doğuran* etkenlerden biri olmuştur (Adivar, 2000; 13). Tarihsel süreç içerisinde bilim ve din, bilimin konularının karmaşıklaşması ile uzmanlaşma gerektirmesinden dolayı bir ayırım gösterme gerekliliği hissetmiştir. Bilimlerin yavaş yavaş felsefeden ayrılmaları onların tamamen felsefeden koptukları ve bağımsız olduklarını göstermez. Bilim ve felsefe her zaman birbirleriyle ilişki içinde kalmaya devam etmiştir. Yine felsefe ve din de birbirlerinden iki farklı disiplin olmalarına rağmen süreç içerisinde zaman zaman birbirlerine yaklaşmışlar ya da uzaklaşmışlardır. Antik Yunan'da felsefi düşünce dini ve mitolojik düşüncelerin eleştirilmesiyle başlamıştır. İlk çıkış noktasında felsefe, dinden ve mitolojiden bağımsız olma özelliğini göstermesine karşın, Orta Çağ boyunca bu bağımsızlığını yitirerek, dinsel inançların temellendirilmesi görevini yüklenmiştir (Cücen, 2000; 58, 59).

Orta Çağda bilim ve din ilişkisinden söz etmeden önce İsa'nın ve Hristiyanlığın ortaya çıkmasından önceki yüzyıldan Orta Çağın başlangıcına kadar olan zaman için bilimin durumuna kısaca bir göz atmak faydalı olacaktır.

Yunan felsefesinin dört buçuk yüzyıllık parlak devrinde, bilim felsefeden ayrıldığı için bilimin dinle doğrudan doğruya ilişkisinden söz etmeye olanak yoktur. Çünkü o dönemlerde bilim diye felsefeden ayrılan matematik, tıp hatta astronomi dinle anlaşmazlığa düşecek konularla doğrudan uğraşmamaktaydı (Adivar, 2000; 59). Bu yönüyle Antik çağ düşünce, felsefe, din, sanat ve bilim açısından Orta Çağdan oldukça farklı özelliklere sahipti. Öncelikle Antikçağ toplumu çok tanrılı bir inanç sistemine sahipti, doğadan elde edilen bilgi, varlığın ne olduğuna dair sorular yardımıyla sağlanıyordu, düşünce yapısı yani felsefe dinamikti, doğadan elde edilen bilgi işlevlerine göre sınıflandırılmaktaydı, insan aklı, düşüncesi sayesinde varlığını sürdürmekteydi ve Antikçağ genelde bilgi ve bilimi ön plana çıkartarak düşünsel, soyut ve kuramsal bilgiyi en değerli bilgi olarak görmekteydi (Cücen, 2000; 32, 41).

Antikçağın bu özellikleri bilimsel bilginin ve doğa felsefesinin de gelişmesini beraberinde getirmişti. Antikçağda gözlem yoluyla elde edilen bilgilerin (theoria) uygulamaya geçirilmesi yöntemlerinin (praxis) kullanılmasıyla bilim adamları ve düşünürler doğadan algılarıyla elde ettikleri bilgilerle matematik, geometri, tıp, astronomi, fizik, coğrafya, biyoloji alanlarında önemli çalışmalar yapmışlar ve birçok önemli eserler üretmişlerdir (Tekeli ve ark., 2001; 124, Hançerlioğlu, 2002; 330).

Böylesine bir bilgi ve bilim anlayışının hakim olduğu dönemden sonra Hz. İsa'nın doğumu ve Hristiyanlık dinin yayılmasıyla Orta Çağ Batı dünyasında ve Hz. Muhammed ve İslam dininin ortaya çıkmasıyla birlikte Orta Çağ İslam dünyasında bilim anlayışında önemli değişiklikler meydana gelmiştir.

Orta Çağ Felsefesi ve Bilim Anlayışı

Bilindiği gibi düşünce tarihinde MS I. ya da II. yüzyılla, XV. yüzyıl arasında kalan tarihsel kesitin felsefesi Orta Çağ Felsefesi adıyla bilinmektedir (Cevizci, 1999; 11). Modern felsefeden farklı olarak, Orta Çağ felsefesinin genel karakteri akıl-inanç ve teoloji-felsefe bütünlüğünü gösterme çabasından oluşmaktadır (Cücen, 2000; 29). Orta Çağ boyunca felsefe bağımsızlığını yitirerek dinsel inançların temellendirilmesi görevini üstlenmiştir (Cücen,2005; 32) ve Orta Çağın başlangıç dönemini belirleyen en önemli etmen Hristiyanlığın ortaya çıkmasıdır. MS 312'de Hristiyanlığın Roma imparatorluğu içerisinde diğer dinlerle eşit haklara sahip olduğunun İmparator I. Constantinus (306-337) tarafından kabul edilmesi, 392'de İmparator I. Theodosius (376-395) tarafından Hristiyan İmparatorluğunun resmi dini olduğunun ilan edilmesi (Tekeli ve ark., 2001; 123-129) ve Saint Paul tarafından “evrensel bir din” olarak yorumlanıp açıklanmasıyla (Adıvar, 2000; 69) o güne kadar hakim olan tüm bilim, felsefe ve din anlayışı değişmiştir. Hristiyanlık kısa sürede temeli köleci bir sisteme dayanan Roma İmparatorluğu içinde yayılmış ve Romalıları bir Tanrı gibi tapındıkları imparatorlarına dolayısıyla Roma İmparatorluğuna (Bilgiseven, 1985; 437) ve diğer dinlere (pagan-putperest) karşı harekete geçmeye yöneltmiştir. Bu şekliyle Hristiyanlık Orta Çağ toplumunun oluşmasında, şekillenmesinde, gündelik yaşamındaki düzenlemelerinde, eğitim ve düşünce sisteminde her zaman en önemli düzenleyici olmuştur (Tekeli ve ark., 2001; 123-129, Ural, 1998; 127, 129).

Orta Çağ felsefesinin kendi içerisinde iki ayrı önemli geleneğinin birincisi, Batı ya da Avrupa'da gelişip, Latince ifade edilmiş olan **Hristiyan Felsefesi**, ikincisi

ise Doğu'da İslam dünyasında zuhur etmiş ve Arap dilinde ifade edilmiş olan **İslam felsefesidir** (Cücen, 2000; 11). Gerek Hristiyan gerekse İslam felsefeleri ortak bir felsefi miras olan Antik Yunan felsefesi mirasını paylaşmaktadır. Grek düşüncesi geç antik çağda özellikle Yeni-Platoculuk eliyle Orta Çağ felsefesine önemli bir etki yapmıştır. Yunan felsefesi İslam dünyasına daha çabuk girmiş, İslamiyet'in doğuşundan kısa bir süre sonra nispeten daha kolaylıkla benimsenmiştir. Buna karşın Hristiyan Batı'da etkisini gösterebilmesi MS V. yüzyıla denk gelmektedir (Cevizci, 1999; 12).

Orta Çağ felsefesi İlkçağ felsefesiyle Yeniçağ felsefesi ya da Modern felsefenin tersine dini öğretileri temellendirme çabası sergileyen, dinle ilgili olan, dinden etkilenmiş olan bir felsefe olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani Orta Çağda din, Yeniçağda bilimin oynadığı rolü ya da işlevi yerine getirmektedir. Orta Çağ felsefesinin din temeli üzerinde yükselmesinden dolayı daha sonraları bu dönem “karanlık çağ” olarak isimlendirilmiştir. Burada şu noktaya da değinmek gerekir ki, dünya felsefesi hemen tümüyle bir Batı felsefesi veya Batı merkezli bir felsefe olarak geliştiği için Orta Çağ Hristiyan geleneği dışındaki gelenekler özellikle yaratıcı sentez döneminde önemli bir gelişme kaydetmiş olan İslam felsefesini genellikle yok sayılmıştır (Cevizci, 1999; 12). Orta Çağdaki genel duruma baktıktan sonra sırasıyla Batı'da Orta Çağ Hristiyan Felsefesi ve Doğu'da Orta Çağ İslam Felsefesine değinebiliriz.

Batıda Orta Çağ Hristiyan Felsefesi

Patristik ve skolastik felsefeye geçmeden önce Batı'nın Orta Çağdaki genel görünümüne göz atmak faydalı olacaktır.

Hristiyanlık, resmi ve evrensel bir din olarak yorumlanıp açıklanmasıyla evrende yavaş yavaş yayılmaya başlamış ve bu yeni din dünyadaki bütün varlıkların dışında kesin erk sahibi, yüce bir Tanrının varlığını her şeyin üstüne koymuştur. Hristiyanlığın Allah'ı olan “Zat-ı ecel-ü ala” kendini insan kalplerine vahiy ve ilham eder, Dünyadaki bütün varlıklardan ayrı, soyut ve başkadır. Oysaki öteki varlıklar ancak O'nun yüce erkinin görünmesinden başka bir şey değildi ve yoktan var edilmişti. İşte Hristiyan dininde Tanrı'nın bu biçimde bütün varlıklar dışında olarak ilham olunması ve öteki varlıkların yoktan var edilmesi (ex, nihile) en önemli iki nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yoktan var edilme kuralı yüzyıllarca bilim ve dinin kavgasının konusu olmuştur. Her şey bir Tanrıya bağlanınca din serbest bir yolla fakat

ancak ve ancak Tanrıya gözlerini dikerek gelişmesini sürdürebilirdi. Bu nedenle din ancak saf, yalnız kendisi olacak yani başka bir şeye bağlı veya karışmış olmayacaktı.

Hız. İsa insanlara hitaben her dört İncil’de de var olan Dağdaki Hutbesinde şöyle demektedir: “*Çok şeyleri merak ediyorsunuz ve düşünüyorsunuz. Hâlbuki (düşünülmesi) gereken yalnız bir şeydir: Önce Tanrı’nın (saltanatını) arayınız, başka şeyler size fazlasıyla verilecek.*” İsa’nın bu sözlerinden açıkça anlaşılıyor ki Hristiyan dini ancak Rabbi düşünmektedir ve O’nun dışında hiçbir şeyle uğraşmamaktadır.

İsa’yı izleyen Havariler devrinde bile kıyametin kopacağı, Tanrı’nın saltanatının yeryüzüne geleceği bekleniyordu. Kilise babaları zamanında da kıyamet günü pek yakın sayılmasa bile uzakta da görülmüyordu. Bu nedenle bütün düşünceler, kafa yormalar yaşamdan çok ahirete geçiş noktası olan ölüm ve ahirette kurtuluş ve esenlik bulmak çareleri üzerine yoğunlaşıyordu. Bu dönemi Saint Ambroise’nin şu sözleri daha net açıklayabilir: “*Yeryüzünün niteliği ve durumu üzerine tartışmak önümüzdeki yaşamda (ahirette) bizim ne işimize yarar?*”.

Kısaca söylemek gerekirse Hristiyan düşüncesi bu dönemde bilime düşman olmuştur. Halk arasında Hristiyanlık yayıldıkça da bilime karşı alınan bu tavır daha da şiddetlenmiş ve dehşet verici hâle gelmiştir. Öyle ki İskenderiye’de 400.000 cilt kitap Piskopos Theophilis tarafından yakılmış ve yine İskenderiye’de ünlü astronom Theon’un kızı matematikçi Hypatia (370-415) yine bir Piskopos olan Kyril’in kışkırtmaları ile halk tarafından parçalanarak öldürülmüştür.

Bu şartlar altında inanılacak ortada tek bir şey kalmıştı: Kitab-ı Mukaddesin sözleri ve kilise babalarının bu sözleri yorumlamaları. Bu yorumlar o kadar ileri gidebiliyordu ki en basit biyoloji soruların bile dinsel içerikli cevaplar verilebiliyordu (Adıvar, 2000; 69-71). Yani bu dönemde inanç bilgiye üstün gelmekteydi ve din adamları bilim adamlarının yerine geçmekteydi (Cücen, 2000; 42). Yine din adamlarının etkinlikleri o kadar artmıştı ki din adamları devlet adamlarının yerine de geçebilmekteydiler (Cücen, 2000; 42).

Kısacası artık öyle bir zamana geliniyordu ki tüm insanlarda “gelecek günlerin geçen günlerden farkı” olmayacağı kuşkusunu uyanmaktaydı. İşte VI. yüzyıla başlayan bu döneme Anglosakson yazarları “**Karanlık Devir**” adını vermişlerdir (Adıvar, 2000; 69-71).

Bahsedilen bu şartlar altında oluşan, Batıda Hristiyan Orta Çağ Felsefesi, Patristik (MS II.- VIII. yüzyıllar) ve Skolastik felsefe (VIII.-XV. yüzyıla kadar) olmak üzere iki tür felsefeden meydana gelmektedir.

Patristik Felsefe

Patristik felsefe MS II. ve VIII. yüzyıllar arası kilise babaları (patresacclisiae) egemenliği altında oluşan ve Platon ve Yeni-Platoncu bir felsefe anlayışıyla Hristiyanlığın temel inanç ve önermelerini savunan bir felsefi akımdır (Cücen, 2000; 14, Bilgiseven, 1985; 138).

Yaklaşık 500 yıl boyunca Patristik felsefe Hristiyan dini ve öğretisini felsefenin kavramsal araçlarını kullanarak temellendirmeyi amaçlamıştır. Patristik felsefe Skolastik felsefe ve modern felsefeden akla dayanılarak elde edilen sonuçlarla vahyin doğruları arasında bir ayırım yapmaması açısından farklılık gösterir. Buna göre Patristik dönemde felsefe, teoloji ve dinin doğruları bir bütünün ayrılmaz öğeleri ya da parçaları olarak değerlendirilir (Cevizci, 1999; 23-24).

Patristik felsefe kendi içerisinde 3 ana bölüme ayrılır. Bu bölümler kısaca şöyle açıklanabilir:

1. MS I. yüzyıldan II. yüzyıla kadar olan dönemde düşünürler ya da daha doğrusu bu dönemin teologları Hristiyanlığın “hakiki felsefe” olduğunu savunmuşlardır ve Hristiyanlığı putperstlerin saldırılarına ya da Gnostisizmin* dini spekülasyonlarına karşı korumaya, yanlış anlamaları önlemeye çalışmışlardır.
2. 200-450 yılları arasındaki altın dönem; Helenistik felsefe ve Hristiyanlık dini arasında Yeni-Platoncu İskenderiye Okulunun ve özellikle de Klement ve Origenes gibi düşünürlerin etkisiyle vuku bulan etkileşim ve uzlaşım dönemidir. Bu dönem, Hristiyanlığın dogmalarını Yunan düşüncesinin terminoloji ve kavramsal çerçevesiyle ifade etme dönemidir.
3. 450 yılında VIII. yüzyıla kadar olan gerileme dönemi ise yeni ve özgün bir çabanın, düşüncenin söz konusu olmadığı bu dönem yalnızca daha

önce ifade edilmiş doğruları ele alınıp işlenilmesi ve sistematize edilmesi yönündeki çabalardan meydana gelmektedir (Cücen, 2000; 24, Cevizci, 1999; 14-17).

Patristik felsefenin temel ilkesi “kapalılık” diğer din ve felsefeleri reddetme üzerine kurulmuştu ve daha önce üretilmiş olan Antik Yunan-Roma bilimsel ve düşünsel birikiminin durmasına ve hemen hemen yeni bilgi üretilmemesine neden olmuştu. Roma toplumu yozlaşmış ve kuramsal bilgi üretimi ve çalışmaları durma noktasına gelmişti (Sayılı, 1964; 9-13).

Kilise babalarının felsefesi olan Patristik felsefe, Orta Çağ Skolastiğinin ilk adımlarını (Hançerlioğlu, 1995; 138) böylece atmış oluyordu.

Skolastik Felsefe

Hristiyan Orta Çağ felsefesinin, Patristik dönemden sonraki ikinci ve dolayısıyla çok daha önemli olan dönemi Skolastik dönem ve dolayısıyla Skolastik felsefedir. Bu felsefe tarihsel açıdan 8. ve 15. yüzyıllar arasına denk gelmektedir (Cevizci, 1999; 165).

*Gnostizim: Gnosis kelimesi bilgi anlamındadır. Gnostisistler Tanrı'nın bilinebileceğini öne sürerler; fakat bu bilginin akılla değil, mistik bir anlayışa olabileceğini söylerler. Onlara göre Tanrı kendisini kişiye açar ve kişi kendinde de Tanrı'ya ulaşır. Bu anlayış kiliseyi karşısına aldığı için dışlanmıştır. Daha sonraları değişik Doğu düşüncelerinden de etkilenen Gnostisizm Hristiyanlığın sapkın bir görüşü hâline gelmiştir (Cücen, 2005; 59).

Daha öncede belirtildiği gibi Patristik felsefe Hristiyan inancına bir öğreti niteliği kazandırmak yönündeki çaba ve denemelerden oluşmuştu. Skolastik felsefe ise Patristikte artık biçimi belirlenmiş olan bu öğretiyi temellendirmek ve sistematik olarak derleyip toparlamak yönündeki uğraşmalardan gelişmiştir. Skolastik felsefe, dar anlamıyla Orta Çağ felsefesidir çünkü hem bu çağ felsefesinin ağırlık merkezidir, ona damgasını vurmuştur hem de zaman bakımından tam Orta Çağ içinde bulunmuştur (Gökberk, 2003; 138).

Skolastik (scholasticus) deyimini Latince schola (okul) kelimesinden gelmez, Scholasticus ise okula ait felsefe yani okul felsefesi demektir (Cücen, 2000; 157, Ce-

vizci, 1999; 165, Hançerlioğlu, 1999; 138, Gökberk, 2003; 139, Doğan, 2003; 83). Orta Çağda başlıca eğitim kurumları olan manastırlar ve katedral okullarında daha sonra din temelli bilgiler okutulan (Cücen, 2005; 158) üniversitelerde geliştirildiği için bu şekilde anılmaktadır (Doğan, 2003; 83).

Skolastik terimi genel anlamda ise vahiy ile akıl, iman ile entelektüel kavrayış arasında bir uzlaşmaya varmayı amaçlayan çeşitli teolojik sistemleri ifade etmektedir (Eliade, 2003; 219). Skolastiğin ayırt edici özelliği ise dogmatik oluşudur (Hançerlioğlu, 1995; 138).

Patristik felsefenin Platoncu ve Yeni-Platoncu etkileri Skolastik felsefede devam ederken İslam felsefesinden gelen Aristotelesçi etkiyle Skolastik Aristotelesçi felsefe oluşmuştur (Cücen, 2000;157). Yani Skolastik felsefede bir konuyu incelemek demek o konu hakkında Aristoteles'in ne yazdığını okumak demektir (Hançerlioğlu, 1995; 139).

Skolastik felsefenin düşünce dünyasında, en azından son dönemlerine kadar bilim pek bir yer işgal etmez. Bilim bağlamında gerçekleştirilen en önemli etkinlik özellikle Skolastiğin yükselme döneminde Aristoteles'in bilimsel eserlerini, örneğini, fiziğini ve biyolojisini çözümlyip şerh etmekten meydana gelir (Cevizci, 1999;166). Skolastiğin amacı aklın vahiy ile gelenleri kanıtlaması, denetlemesi ve açıklaması için dinin önermelerine felsefi kavramlar üretmektir. Bu nedenle skolastiğin amacı yeni bilgi bulmak değil inancı akıl yoluyla temellendirmek ve karşı görüşleri çürütmek için gerekçeler bulmaktır. Gerekçelendirme ve temellendirme için en iyi yöntem ise mantık bilmektir. Bu nedenle Aristoteles felsefesi ve mantığı Skolastiğin göz bebeği olmuştur. Akıl ve mantık inancı, din dogmalarını ve öğretisini açıklamak için bir araç olarak kullanılmıştır. İslam Skolastiği için de çıkış noktası olan Aristotelizm, Suriye'den sürgün edilen Nasturi rahipleriyle İran'a gelmiş, buradan Batıya geçmesi ile (12. yüzyılın sonları) Batıda Skolastik düşüncenin hızla gelişmesine yardım etmiştir (Gökberk, 2003;139). Batıda bu dönemde yapılan tüm felsefe ve mantık çalışmaları, akıl ve mantık inancı, din dogmalarını ve öğretisini açıklamak için bu alanlarda daha çok bilgi sahibi olmak ve kuramsal bilgi elde etmek için değil pratik amaçla yapılmıştır (Cücen, 2000;158). Çünkü Skolastik dönemde temel sorun tıpkı Patristik felsefede olduğu gibi insan varlığının kurtuluşu problemidir (Cevizci, 1999;166).

“*Credo ut intelligam (anlayayım diye inanıyorum)*” görüşü Skolastik felsefesinin yönteminin çıkış noktası ve amacıdır. Bu anlayışta *bilmek* Tanrı'nın egemen

olduğu gerçeğini önermeler ve sonuç çıkarmalar (deductio) ile *yansıtma* demektir. Orta Çağ filozofu kendini bir dünya görüşünün yaratıcısı saymaz, o üzerinde çalıştığı sistemin bir işçisi (Gökberk, 2003;140), Hristiyan Tanrı biliminin bir hizmetçisidir (Hançerlioğlu, 1995; 139). Bu durum Skolastiğin tipik summalarından (bu öğretinin temellerini bir araya toplayan, özetleyen kitaplar) net olarak anlaşılabilir (Gökberk, 2003;140).

Papalık ve ruhban sınıfı Hristiyan halkın kendi kişisel gayretiyle ilahi kurtuluşa ulaşabilme çabasına katkı sağlamak gerekçesiyle onların bu niyetlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktan çekinmemiş, günahlarının affı için belli bir bedel istemişlerdir (endüljans) (Olgun, 2004; 117). Ayrıca bu dönemde hiçbir kişisel görüş, tartışma, kuşku ve kurcalamaya izin yoktur. En küçük bir kişisel çıkışa cesaret eden ölüm ya da aforoz cezasıyla cezalandırılır (Hançerlioğlu, 1995; 139).

Skolastik felsefenin belli başlı konuları arasında her şeyden önce Tanrı'nın varoluşu, Tanrı-evren ilişkisi, inanç ve akıl, doğayla Tanrı'nın inayeti, iradeyle zihin, devletle kilise arasındaki ilişki, Tanrı'nın mutlak bilgisiyile insan özgürlüğünün nasıl uzlaştırılabileceği sorunu ve nihayet kötülük problemi bulunur (Cevizci, 1999;166).

Temel özelliklerini kısaca ele aldığımız Skolastik felsefe; ilk dönem, yükselme dönemi ve son dönem Skolastik olmak üzere belli başlı 3 dönemden oluşur.

8. ve 9. yüzyıllara denk gelen ilk dönem veya Erken Skolastik felsefenin düşünürü Johannes Scottus Erigena (883-880)'dır (Cücen, 2000; 164, Cevizci, 1999; 171, Gökberk, 2003; 142, Hançerlioğlu, 1995; 141). Erigena gerçek dinle hakiki felsefenin bir ve aynı olduğunu savunmuştur. Başka bir deyişle teoloji ve felsefeyi akılla özdeşleştirmekten kaçınmamıştır. Dinin hakikatlerine beslenen iman gelişigüzel bir kabullenme olmayıp bu hakikatleri akıl temeli üzerinde kabul etmektir. Zira dinin dogmaları akıl yoluyla keşfedilen ve temellenen doğrulardır (Cücen, 2000; 166).

Skolastik felsefenin ilk döneminin ikinci önemli düşünürü olan Anselmus (1033-1109) ise "*anlamak için inanıyorum*" öğretisine açık ve kesin bir anlam kazandırmış ve inancın en yüksek sınırlarını akıl ile temellendirmeye çalışmıştır (Gökberk, 2003;166).

Skolastik felsefenin yükseliş dönemi olarak adlandırılan ikinci dönem, Batının 12. yüzyılda İspanya üzerinden Araplarla temasa geçerek, İslam felsefesi ve dolay-

sıyla İslam düşünürlerinin oluşturduğu Aristoteles'in eserlerinin Arapça tercümeleri ile tanışması ile başlamıştır. Bu karşılaşmaya kadar kilise, Antik Yunan felsefesinin yalnızca kendine uyan kısımlarını almıştı ve diğer kısımlarından haberdar değildi. Aristoteles'in yalnızca mantığıyla ilgilenmişti. İslam dünyasından yapılan çevirilerle Batı, Yunan felsefesinin tamamıyla karşılaşmış oldu. İbn Sina ve İbn Rüş'ten yapılan çevirilerle Aristoteles'in mantığını yeniden öğrendikleri gibi aynı zamanda Aristoteles'in ontoloji ve metafiziğini de öğrendiler. Aristoteles bu dönemde tartışılmaz bir otorite hâline geldi ve Skolastik düşünmenin de mantığını oluşturdu ve böylece Skolastiğin yükseliş dönemi temelde Aristoteles felsefesine dayanmış oldu (Cücen, 2000; 178, Cevizci, 1999; 210, Gökberk, 2003; 146, Hançerlioğlu, 1995; 141).

Skolastiğin ilk dönemlerinde manastır, katedral ve saray okulları gelişirken skolastiğin ikinci döneminde büyük ortaçağ üniversiteleri kurulmuş ve bu üniversiteler skolastiğin yükselme dönemini başlamıştır (Gökberk, 2003; 147). Kurulan bu üniversitelerde eğitim tek bir dille, Latince ile yapıldığından öğreticiler arasında göç artmış ve bilgiler daha çabuk yayılmaya ve zamanla Avrupa'nın tamamı yavaş yavaş bilgilenmeye ve aydınlanmaya başlamıştır. Bu durum Renaissance'nin temellerinin atılmasına yardımcı olmuştur (Cücen, 2000;179).

Skolastiğin yükselme döneminin ve bütün skolastik felsefenin en önemli düşünürü Thomas Aquinas (1225-1274)'dır (Gökberk, 2003; 147, Hançerlioğlu, 1995; 142) ve öğretisi hâlen Katolik kilisesinin resmi felsefesidir (Gökberk, 2003; 153, Aydın, 2001; 124, 125).

Skolastiğin ilk döneminin parolası olan “anlamak için inanıyorum” anlayışı açıklanmış (vahyedilmiş) doğruları inanarak kabul etmek, sonrada bunları akılla kavramak demektir. Yani önce inanılacak sonrada bu akılla bilinecekti. Thomas'a göre ise açıklama (din doğruları) ile akıl (dolayısıyla deney) iki ayrı bilgi kaynağıydı ve bize başka şeyler öğretirdi. Onun için “inanma” ve “bilme” alanları bütünüyle örtüşemez, birbirlerini ancak kısmen karşılarlar. Üçlü birlik, dünyanın yedi günde yaratılması dogmaları gibi inanın öyle sınırları vardır ki akla aykırı (absurd) değildir ama aklın üstündedir, aklın kavrama gücünü aşmaktadır. Bilmek tanıtlamak demek, inanmak ise otoritesine dayanak açıklamayı olduğu gibi doğru saymak demektir. Bu görüşe göre “*Credo ut intellegam (bileyim diye inanıyorum)*” önermesi yerine “*Intellegam ut credam (İnanayım diye biliyorum)*” ilkesi geçmiştir (Gökberk, 2003; 147, King, 1994; 113).

Thomas'a göre bilginin çıkış noktası deneydir. Devlet doğal bir zorunluluktur. Tanrı'nın istediği bir kurumdur dolayısıyla devletin başındakiler itaat bir ödevdir. Devletin ereği erdemli bir yaşayış için insanı yetiştirmedi, insanı Tanrı ile birleşmeye hazırlamaktır. Bu hazırlığa başlıca kilise aracılık ettiği için kilise dünya devletinden üstündür (Gökberk, 2003; 154). Buradan anlaşılacağı gibi Hristiyan kilisesi Orta Çağ kapsayan ezici egemenliğini Thomas'a borçludur denilebilir (Hançerlioğlu, 1995; 146).

Yaklaşık XIII. yüzyıla rastlayan skolastik felsefenin son döneminde skolastik felsefe eleştirilmeye ve sorgulanmaya başlamıştır. Bu dönemde yavaş yavaş Renaissance için gerekli felsefi ve bilimsel ön hazırlıklar oluşmaya başlamıştır (Cücen, 2000; 203). Bu dönem Skolastik açıdan bakıldığında yüksek skolastiğin iman ile akıl, teoloji ile felsefe arasındaki sentezini imkânsız bularak yıktığı, dine zarar vermeden bilim ve felsefeyi öne çıkarmaya başladığı için gerçekten bir gerileme dönemidir. Aynı zamanda felsefe ve bilimin modernleşmeye başladığı bir dönemdir (Cevizci, 1999; 260).

Skolastik felsefenin son döneminin en önemli düşünürü modern felsefe ve Renaissance'a öncülük yapan Ockhamlı William (1300?-1349)'dır (Cücen, 2000; 206). William'a göre Tanrının birliği, sonsuzluğu hatta varlığı kesin olarak kanıtlanamaz. Tanrı ve gerçeği aşan dünya ile ilgili bilgilerimiz ancak inanç önermeleridir. Bu önermeler Kutsal Kitap otoritesi ve kilise geleneğine dayanılarak kabul edilebilir. William'la birlikte bilgi inançtan ayrılmaya, kendi dünyasını bulmaya başlamıştır (Gökberk, 2003; 156).

İşte Orta Çağ Batı dünyasında felsefe ve bilim adına böylesine bir içe kapanmışlık ve durağanlık yaşanırken İslam dünyası bilim ve felsefe açısından en parlak günlerini yaşamaktaydı.

İslam Felsefesi

Felsefe Batı'da 9. ve 12. yüzyıllar arasında pek büyük bir gelişme kaydedemezken Doğu'da İslam dünyasında ivmesi yüksek sayılabilecek bir hareketlilik göstermekteydi. Kaynaklarını Kur'an'dan, Hint, İran ve Yunan uygarlıklarından alan, Hristiyan Avrupa felsefesinden bağımsız olarak gelişen İslam felsefesi, İslam kültür çevresine mensup ülkelerde veya İslam uygarlığının hakim olduğu toplumlarda, İslam'ın kültürel değerlerini özümsemiş düşünürlerin geliştirmiş oldukları, 8. yüzyılın son çeyreği ile

16. yüzyıl, fakat en etkili biçimde 10 ve 12. yüzyıllar arasında vücut bulan tefekkür faaliyeti veya felsefedir (Cücen, 2000; 77, Cevizci, 1999; 97). İslam felsefesi geleneksel olarak filozof denilen İslam düşünürlerinin felsefelerinin genelidir (Bayraktar, 2001; 106).

Allah tarafından gönderilmesinden hemen sonra Müslümanlık, farklı kültür, din ve görüşlerle karşılaşmıştır. Bu karşılaşmayla birlikte İslam dininin öne sürdüğü ile karşılaşılana tarafından öne sürülenler arasında bir farklılık ve bu farklılığın sonucu olarak da gerginlikler ortaya çıkmıştır. Bir dinin yayılabilmesi için kendini diğer alternatiflere karşı savunabilmesi gerekliliği ve savunma yolunun da akılcı bir yorum gerektirmesi nedeniyle İslam'ın öne sürdüğü önermeler ve dogmaların akılcı olarak açıklanması gereklidi ve bu ancak felsefe ile mümkündü (Cücen, 2000; 100). İslam filozofları kendi akli yetenekleri ölçüsünde yerli kaynaklar denilen Kur'an ve Hadislerle ve yabancı kaynaklar denilen Yunan-Helenistik felsefe, İran-Sasani felsefesi ve Hind felsefesine dayanarak felsefe yapmışlardır. Bu açıdan İslam felsefesi yapı bakımından bu kaynakların birçok özelliklerini beraberce yansıtır. Fakat buna rağmen İslam filozoflarının ortaya koydukları felsefe ne dinin akli bir yorumudur ne de tamamen Yunan-Helenistik felsefenin bir tekrarıdır (Bayraktar, 2001; 106).

İslam felsefesi Orta Çağ Hristiyan felsefesi gibi çeşitli uluslardan düşünürlerin Müslümanlık disiplini içerisinde düşünmelerini dile getirir. Antikçağ Yunan felsefesini Suriyelilerden öğrenen İslam düşünürleri, Helenistik felsefi eserleri Arapçaya çevirmekle işe başlamışlar ve düşüncelerini Yunan felsefesinin Müslümanlıkla uzlaştırılması yolunda geliştirmişlerdir. Bu bakımdan İslam felsefesinin temel yapısı; tanrıbilimci, uzlaştırıcı ve eklemecedir (Hançerlioğlu, 1995; 153).

İslam felsefesi tarihsel olarak 8. yüzyılın son çeyreğinden 9. yüzyılın ortasına dek süren ve en önemli temsilcisi El-Kindi olan Oluşum Dönemi, 9. yüzyıl ile 11. yüzyıl arasında kalan, en önemli temsilcilerinin Farabi ve İbn Sina olduğu Yaratıcı Dönem, 12. ve 15. yüzyıllar arasında kalan, İbn Bacce ve İbn Rüşd ile Sührevendi tarafından temsil edilen Yeniden İnşa ve Tepki dönemi ve 16. yüzyılda Gerileme dönemi şeklinde ayrılabilir (Cevizci, 1999; 83).

İslam felsefesinin önemli bir yönü İlkçağ Yunan felsefesiyle Skolastik felsefenin özellikle son dönemi arasında bir köprü olma işlevi yerine getirmesinden meydana gelmektedir. Şöyle ki; felsefenin İslam dünyasında serpilip gelişmesinden do-

layı Yunan felsefesi Batı Avrupa’da neredeyse tamamen unutulmuştu. XIII. Yüzyıl Avrupa’sında Latin skolastisizminin köşetaşı olan Aristoculuğun yeniden yeşermesi; Farabi, Gazali, İbn Sina, İbn Rüşd gibi İslam düşünürlerinin eserlerinin Latinceye aktarılması ile başlamıştır (Cevizci, 1999; 78).

Hazreti Peygamberin ölümünden sonra Kutsal Kitab’ın boşluklarını doldurabilmek gereğinden *Hadis* bilimi, Kutsal Kitab’ın açık olmayan sözlerinin açıklanması gereğinden *Fıkıh* bilimi, aykırı anlayışlar arasındaki tartışılma gereğinden *Kelam* bilimi, Kutsal Kitabın ve Peygamberin sözlerinin gizli anlamlarını araştırma gereğinden *Tasavvuf* bilimi doğmuştur. İslam felsefesinde Kelam açık felsefenin, Tasavvuf gizli felsefenin oluşma alanlarıdır. Bununla beraber her ikisinde de amaç *dindir*, bilim bu amaca varabilmek açısından sadece araçtan ibarettir. Başlıca temsilcileri El Kindi, Farabi, İbn Sina, İbn Rüşd, Gazali, İbn Tufeyl olan gerçek İslam felsefesindeyse amaç bilimdir, din bu amaca hizmet etmek için bir araçtan ibarettir (Hançerlioğlu, 1995; 151-152).

Kelam ilmini İslam’la sınırlamak veya eşdeğer tutmak yanlış bir tutumdur. Çünkü kelam konuları yalnızca Kur’an ve hadislere dayalı olarak açıklar. İslam felsefesi ise Kur’an ve hadislere uygunluğu doğrultusunda konuları felsefi kavramlarla açıklar (Cücen, 2000; 1000).

Bazı kaynaklarda İslam skolastiği olarak adlandırılan Kelam bilimi, temel dini esas ve hükümleri, akıl ve nakle (Kur’an ve Sünnet) dayanarak sistemleştirmek, açıklamak ve savunmak amacıyla oluşmuştur (Taylan, 1994; 20, Fahri, 2000; 72, 76, Ok, 2005; 113). Kelam, dini veya mezhebi savunmak, onun doğruluğunu peşinen bir iman ilkesi olarak kabul etmek ve kendini savunacak şeyler üzerinde durmaktadır (Taylan, 1994; 20, Fahri, 2000; 72, 76, Corbin, 2000; 205, 206). Grek felsefesinin İslam dünyasına girişinin tutuşturduğu yeni bir araştırma ruhunun neticesi (Fahri, 2000; 259) ve akli bir yöntem olan Kelamın ilk temsilcileri Mu’tezi’lerdir (tarafsızlar) (Hicri II., Miladi VIII. yüzyıl) (Eliade, 2003; 137, Armağan, 1997; 37, Rahman, 2000; 145). İslam felsefesinde insan aklının yadırgamayacağı bütün tezler Mu’tezilerce ileri sürülmüştür. Bu bakımdan Mu’tezile akımı İslam felsefesinde serbest düşünceye doğru, özgür felsefeyi gerçekleştiren ilk ve tek felsefe akımıdır (Adivar, 2000; 76, 77, Hançerlioğlu, 1995; 174). Mu’tezileciler ilahiyat yaparken bilimin temeline uygun olarak bir yasalılık, nedensellik kökünü aldıkları hâlde (Adivar, 2000; 77) Mu’tezile

inancı yanında Sünni Müslümanlar arasında kendine daha çok yer bulan Eş'arilik imanla akli hiçbir araya getirmeden yüz yüze bırakır. Eş'arilik akli ispatın değerine kabul eder fakat Mu'tezilerin ön gördüğü biçimde aklın mutlak üstünlüğünü eleştirir (Eliade, 2003; 137). Bu nedenle Eş'arilik belki ilk defa İslam tarihinde din ve bilim arasında bir çatışma ortaya koymuştur (Adıvar, 2000; 77).

Halife Me'mun zamanında serbest düşünceye verilen özgürlüğe daha sonraları bir tepki hareketi oluşmuş ve İslamiyet dışında diğer dinden olan ve Mu'tezileye mensup olanlar aynı şiddetli işlemlere maruz bırakılmıştır. İşte bu noktanın Batı Skolastiği ile benzerliği dikkat çekicidir. Bununla birlikte felsefe bu suretle din tarafından hücum uğrarken bilim bu hücumdan korunmuş olarak ileri hareketine devam etmiş ve eski yapıtların inceleme ve yorumlanması sürmüştür (Adıvar, 2000; 77).

Çeviri ve yorum devrinden sonra ise İslam tarihinde inceleme ve sentez devri başlamıştır. İslam düşünürleri bu dönemde bilime önemli katkılarda bulunmuşlardır.

İlk Arap felsefecisi olan Kindi (Ö. 873) Aristotele'sin *De Anima*'sı üzerine önemli, açıklamalı bir kitap yazmıştır. Kindi ile başlayan İslam felsefesi Farabi ve İbn Sina ile devam etmiştir (Cücen, 2000; 67).

Doğu'da "birinci öğretmen" Aristodan sonra "ikinci öğretmen" kabul edilen Farabi'nin (870-950) din ve felsefe ile ilgili bahisleri dikkat çekicidir. Aristo mantığını esas almasına karşın Farabi mantığa özgün açıklamalar ve yenilikler getirmiştir. Farabi'ye göre akıl, duyu, nazar olmak üzere bilginin üç kaynağı vardır (Cücen, 2000; 67).

Latince Avicenna adıyla tanınan İbn Sina (980-1037) akıl ile deneyi hem bilimde hem de felsefe birleştirmeye çalıştığı için İslam dünyasının en büyük skolastik düşünürü olarak değerlendirilmiştir (Cücen, 2000; 67). Matematik, fizik ve tıp alanında önemli çalışmaları olan İbn Sina'nın *Kitab-ı el-Kanun fi't Tıbb* adlı eseri kendinden sonra altı yüzyıl üniversitelerde ders kitabı olarak okutulmuştur (Adıvar, 2000; 82, 83, Cücen, 2000; 67, Cevizci, 1999; 116).

İslam felsefecileri varlığı Aristotelesci bir çerçevede açıklarken, mantığı temel alan bir metafizik oluşturmuşlardır (Cücen, 2000; 162, Leaman, 1992; 251-273).

Daha sonra Aritotelesci İslam felsefecilerine karşı sezgi ve Tanrı inancını felsefesine ilke yapan son dönem İslam felsefecilerinden Gazali (1058-1111) yeniden teolojik felsefeyi geliştirmeye çalışmıştır. Felsefecilerin tutarsızlığını göstermek suretiyle, akılcı görüşleri reddetmiştir. Fakat son büyük İslam düşünürü olan İbn Rüşd yeniden akılcı bir felsefeyle tüm Batı dünyasını etkilemiştir (Cücen, 2000; 175).

Batı Aristo'yu İbn Rüşd'ün (1126-1198) tercümeleleri sayesinde tanımıştır. Bu tercümelerin Batı dünyasında kiliseyi ve din adamları rahatsız edecek derecede büyük etkileri olmuş hatta 1210 yılında Paris parlamentosu tarafından bu tercümelerin okunması yasaklanmıştır (Adivar, 2000; 87, Cücen, 2000; 123, Cevizci, 1999; 116).

IX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Ebu Bekr-ür Razi ise Batı ve Doğunun en büyük klinik hocasıdır ve çiçek ve kızamık hastalıkları hakkındaki incelemeleri Doğu tıp kitapları içerisinde başyapıt olarak yer almıştır. Büyük tıp ansiklopedisi Continens adıyla Latinceye çevrilmiştir (Cevizci, 1999;106).

İslam dünyasının bilim adına gösterdiği bu parlak dönem yaklaşık olarak XIV. yüzyılın başlarında gerilemeye başlamıştır. Bu gerilemenin nedenleri dışsal ve içsel nedenler olarak sınıflandırılabilir (Arslan, 1999; 47). Burada içsel nedenlerin en önemlilerinden birisi olan Selefçilik akımına değinmek faydalı olacaktır.

Selefçilik, Kur'an ve Hadisin sadece zahiri anlamının bir dünya kurmaya yeter olduğunu savunarak, insanın ne onları yorumlamak ne de onlara ilave olarak başka öğretiler ve müesseseler meydana getirmesi için çaba harcanmasını gereksiz buluyor; hatta insan aklının ortaya koyacağı her şeyi din dışı (bid'at) sayıyordu. Bunun için selefçiler genelde nakli ilimlerle yetinmeyi yeterli görerek, akli ilimler sayılan felsefe, tasavvuf ve hatta müsbet ilimlerle uğraşmayı bid'at sayarak bu ilimlere karşı oldukça katı bir tutum takınmışlardır. Başlarda bu görüş halk ve ilim adamlarının nezdinde pek rağbet görmese de bu dönemin siyasi, tarihi ve dini çalkantıları içerisinde kendisine bir yer bulabilmişti. Selefçilik bu görüşüyle müsbet ilimlerin ve felsefenin gerilemesine neden oldu. Çünkü Selefçi düşünce yalnızca müsbet bilimin değil dini ilimleri de gelişmesine mani oldu. Şöyle ki; Selefçilik için gerçek ilim Kur'an ve Hadisin zahiri manası ve Ashab'ın onlara dayanarak söyledikleri şeydi. Sonrakilere düşen iş onları tekrarlamaktan başka bir şey olmamıştı. İşte Selefilerin bu görüşleri özellikle akli düşünceye gereksinim duyan İslam hukukundaki re'ye ve ictihat kapısını kapattı.

Bir nevi felsefe gerektiren bu re'y ve icthad kapısının kapanması sadece İslam dini düşüncesinin dinamikliğine değil, dolaylı olarak da felsefi düşüncenin gelişmesine bir balta vurmaktan başka bir şey değildi (Taylan, 1994; 114, 115). Ayrıca Gazali'nin görüşlerinin yanlış veya eksik anlaşılacak bizzat felsefeye reddiye olarak görülmesi İslam dünyasında felsefenin, düşünme etkinliğinin ve dolayısıyla bilimin gerilemesine neden olmuştur (Taylan, 1994; 116).

İslam dünyası için Orta Çağ boyunca bilim ve felsefenin genel durumu bu şekildedir.

İslam dünyasında felsefe ve bilim genel olarak XVI. yüzyılda gerileme göstermesine rağmen Orta Çağın geneli boyunca gösterdiği bilim ve felsefe alanındaki gelişmeler Batı dünyasını derinden etkilemiştir.

Hristiyan dünyasında kilise ve din adamlarının felsefi düşünceye ve dolayısıyla bilime kapılarını kapattıkları ve bu nedenle Skolastik felsefenin dolayısıyla Orta Çağ karanlık devrinin başladığından daha önce söz etmiştik. Bu durum XI. yüzyılın sonlarına doğru değişmeye başlamıştı. IX. yüzyılda İslam bilimine ilgi duyulması ve yaşanan durağanlıktan kurtulmak gereğini hissedilmesi nedeniyle bu alandaki eserleri Latinceye çevirmeye başlayan Batılılar zamanla bu çevirileri işlevini bilimsel ve felsefi eserleri çevirmeye doğru götürmüşlerdir. Batı dünyası bu çeviriler aracılığıyla Aristo ve Eflatun'u daha iyi öğrenmeye başlamıştır. Bu alanlardan öğrendikleri sayesinde Müslüman filozofların felsefelerin de öğrenmiş olduklarıdır. Bunun sonucu olarak Batı dünyasına göre çok ileride olan İslam düşünürleri Batı dünyasının felsefesinin gelişmesi ve şekillenmesinde çok önemli bir işlev görmüşlerdir. Özellikle İbn Rüş'un Batı'da etkisi tartışılmazdır. İbn Rüş'un akılcılığı ve bazı yanlış yorumlanmaları Batı'da kiliseye karşı hür düşüncenin ve hatta dinsizlik akımlarının doğmasına yol açmıştır. Hatta Albertus Magnus ve St. Thomas gibi büyük Hristiyan kelimacı filozofları tamamıyla Gazalici bir pozisyonla İbn Rüş'çülüğe reddiyeler yazmışlardır. Yani İslam düşünürleri Orta Çağ Hristiyan dünyasını o kadar etkilemişlerdir ki Hristiyan düşünürleri İslam felsefecilerinin düşüncelerini Hristiyanlığa uyarlayarak tartışabilecek kadar iyi bilmekteydiler. Bu yönüyle İslam düşüncesi Orta Çağ Skolastiğinin çıkış noktası olmuştur. O hâlde denilebilir ki Batı'da bilim ve felsefenin yeniden doğuşu tamamen İslam'ın tesiri ile olmuştur (Bayraktar, 2001; 106-113).

Görülüyor ki; Aristo felsefesi hem İslam hem de Hristiyan felsefesinin ortak kaynakları içerisinde yer almaktadır. Hristiyan dünyası Aristo felsefesini özellikle mantık kavramını kendine uyan şekliyle dogmalarını temellendirmek amacıyla kullanmış ve önemli bir geliştirme yapmamıştır. İslam düşünürleri ise Aristo felsefesini kullanmakla kalmayıp onu geliştirmiş ve eklemeler yapmışlardır.

Orta Çağ geneli itibarıyla din egemenliği altında olması nedeniyle felsefe ve bilimin şekillenmesinde dinin etkisi tartışılmaz. Hristiyanlık dini kilise ve din adamları aracılığı ile bilimsel ve felsefi düşünceyi engellerken, İslamiyet gerek Kur'an^a gerekse hadisler^b yoluyla bu düşüncelerin gelişmesini teşvik edilmiştir. İşte Orta Çağ boyunca bilim ve felsefenin merkezinin İslam dünyası olmasının en temel nedenlerinden birisi budur.

İslam bilim ve felsefesinin hem kendi içinde gelişmesinde hem de Batı dünyasında tanınmasındaki en önemli unsurlardan biri de İslam medeniyetindeki hoşgörü anlayışıdır. İslam dünyasında uzun seneler her türlü bilimsel ve felsefi düşünce tartışılmış ve hatta bu düşünceler taraftar bulmuştur. Buna mukabil aynı dönemde Batı'da bu son derece serbest ortama rastlamak zordur. Çeşitli vesilelerle İslam dünyasını tanıyan Batı'nın İslam medeniyetinden etkilendiği hususu içerisinde belki de gözden kaçan en önemli nokta hoşgörü ortamıdır (Özden, 1997; 62).

^a “Yaratan Rabbi'nin adıyla oku.” (İkra-1), “De ki hiç bilenle bilmeyen bir olur mu? Ancak saf akıl sahipleri düşünebilirler.” (Zümer-9), “Develere bakmazlar mı ki nasıl yaratılmış? Ve göğe ki nasıl yükselmiş? Ve dağlara ki nasıl dikilmiş? Ve yere ki nasıl yayılmış?” (Gaşiye- 17-20)

^b “ İlim Çin'de de olsa alınır.”, “Hikmet müminin yitiğidir, nerde bulursa alır.”

Dünyada mevcut kültür ve medeniyetlerin birbirlerinden bağımsız olarak gelişmediği, birbirlerine etkileri ve katkıları olduğu gerçeği göz önünde bulundurularak

söylenbilir ki; hangi kültür ve medeniyet dinin etkisinde olsun ya da olmasın daha metodik ve uygulamaya yönelik bir tutuma sahip olmuşsa uygarlık gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Orta Çağ boyunca İslam medeniyeti dinden esinlenerek ve güç alarak bilim ve felsefe alanlarında en parlak dönemlerini yaşarken Orta Çağdan sonra İslam medeniyetinin katkılarıyla Batı medeniyeti bu parlak dönemi devam ettirmiştir. İnsanlık var olduğu sürece bilgiyi pratiğe aktarabilen, doğru kullanabilen ve bu yönde çok çalışanlar bilim ve felsefe üzerindeki etkisini devam ettirebilecektir.

KAYNAKÇA

- Adivar A. Tarih Boyunca İlim ve Din. Remzi Kitabevi.6. Basım, Ankara, 2000
- Armağan M. İslam'da Bilgi ve Felsefe. İz Yayıncılık, İstanbul, 1997
- Arslan A. İslam Felsefesi Üzerine. Vadi Yayınları, Ankara, 1999
- Aydın M.S. Alemde Allah'a. Ufuk Kitapları, 2. Baskı, İstanbul, 2001
- Bayraktar M. İslam Felsefesine Giriş. T. Diyanet Vakfı Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2001
- Bilgiseven A.K. Din Sosyolojisi. Filiz Kitabevi, İstanbul, 1985
- Cevizci A. Ortaçağ Felsefesi Tarihi. Asa Kitabevi, Bursa, 1999
- Corbin H. İslam Felsefesi Tarihi. Çev: Hatemi H. . İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1994
- Cücen A.K. Ortaçağ Felsefe Tarihi. İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2000
- Cücen A.K. Felsefeye Giriş. Asa Kitabevi, 4. Basım, Bursa, 2005
- Doğan S. "Ortaçağ manastır sistemi: Doğu ve batı manastırları". Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2003; 20 (2); 73-89
- Eliade M. Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi. Çev: Berksay A. Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2003
- Fahri M. İslam Felsefesi Tarihi. Çev: Turhan K. Birleşim Yayıncılık, İstanbul, 2000
- Gökberk M. Felsefe Tarihi. Remzi Kitabevi, 14. Baskı, İstanbul, 2003
- Hançerlioğlu O. Düşünce Tarihi. Remzi Kitabevi, 6. Basım, İstanbul, 1995

- Hançerlioğlu O. Felsefe Sözlüğü. Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002
- King P. “Scholasticism and the philosophy of mind: The failure of Aristotelian psychology”. Science Failure (Rowman & Littlefield), 1994; 109-138
- Leaman O. Ortaçağ İslam Felsefesine Giriş. Çev: Koç T. Rey Yayıncılık, Kayseri, 1992
- Ok Ü. “Bir aktivite sistemi olarak inanç: İnanç gelişimine sosyo kültürel bir yaklaşım”. Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, V(4), 2005; 111-134
- Olgun H. “Protestan ahiliği sorunu ve Philip Melanchthon”. Milet ve Nihal, 2004; 2(1); 115-144
- Özden Ö. “İslam düşüncesinin bilim ve felsefenin gelişmesi üzerine etkileri”. Felsefe Dünyası, 4(24), 1997; 53-62
- Rahman F. İslam . Ankara Okulu Yayıncılık, Ankara, 2000
- Sayılı A. Ortaçağ İslam Dünyasında İlmi Çalışma Temposundaki Ağırlaşmanın Bazı Temel Sebepleri. Araştırma I. Felsefi Araştırmalar Enstitüsü, Ankara, 1964
- Taylan N. İslam Düşüncesinde Din Felsefeleri. M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, No: 88, İstanbul, 1994
- Tekeli S. Ve ark. Bilim Tarihine Giriş. Nobel Yayın Dağıtım. 3. Basım, Ankara, 2001
- Ural Ş. Bilim Tarihi. Kırkambar Yayınları, İstanbul, 1999

DER EINFLUSS DES CHRISTENTUMS UND DES ISLAMSAUF DIE PHILOSOPHIE UND DIE WISSENSCHAFT IM MITTELALTER

Sibel KÜÇÜK

Fazit

Die Beziehung zwischen Religion und Wissenschaft, eines der wichtigsten Dilemma der Menschheit, setzte den Grundstein für die Philosophie, durch das Bedenken der Definition der Religion und das Bedürfnis des Menschen zur Anbetung. Erst durch das Christentum, dann durch den Islam wurde die Philosophie und Wissenschaft des Mittelalters, zwischen dem I. oder II und XV. Jahrhundert, stark verändert. Die Philosophie des Mittelalters, die versuchte die Einheit von Vernunft- Glaube und Theologie- Philosophie zu schaffen, verlor mit der Zeit ihre Unabhängigkeit und übernahm die Aufgabe der Fundierung der Religionen. Die religiöse Gemeinsamkeit der mittelalterlichen Philosophie ist, dass erst die islamische Welt und später das Christentum von der antiken griechischen Philosophie profitierten.

Die patristische und scholastische Philosophie, welche die Grundbausteine der mittelalterlichen Philosophie sind, vertreten die Grundlehren des Christentums, jedoch liegt ihr Unterschied in der Unterscheidung zwischen rationalen Aussagen und Aussagen, die an die Offenbarungen gebunden sind. Das Verschlossenheitsprinzip der Patristik hinderte, dass neue Ideen entstanden und lag somit den Grundstein der Scholastik. Die Scholastik ist dahingehend aufgebaut, dass die patristischen Lehren begründet und systematisiert. Vernunft und Offenbarung, Glaube und intellektuelle Auffassung wurden versucht versöhnt zu werden, es ist so aufgebaut, dass keine neuen Ideen entwickelt werden. Die Offenbarung wird durch die Vernunft bewiesen, überprüft und erklärt, also der Leitsatz “ glauben um zu wissen”. Das Eigentliche Thema war, wie in der Patristik, die Erlösung der Menschheit und es wandelte sich, durch den Einfluss der arabisch fundierten Übersetzungen Aristoteles’, in die noch immer im Katholischen Kirche gängigen Philosophie “ wissen um zu glauben”, um. Im Nachhinein glaubte man es sei unmöglich eine Synthese zwischen dem Glauben und dem Verstand, der Theologie und der Philosophie zu finden und ohne der Religion einen Schaden zuzufügen wurden die Wissenschaft und die Philosophie in den Vordergrund gestellt, sodass die Grundsteine der Renaissance gelegt wurden.

Während im Westen diese Ereignisse stattfanden, profitierte die islamische Welt

vom Koran, von der indischen, persischen und griechischen Zivilisation und brachte vernünftige Erklärungen, die die Verbreitung des Islams antrieben. Hierfür nutzte sie den Koran und die Hadithe, die Hellenistik, die Sassanidisch-persische und die indische Philosophie. Sie begründeten die Grundphilosophie auf Theologie, eine vermittelnde und konstruktive Struktur. Zwischen der altertümlich griechischen und der scholastischen Philosophie wurde eine Brücke erstellt und die Übersetzungen führten dazu, dass die aristotelischen Ideen in der westlichen Welt zum Vorschein kamen. Auch wenn, Wissenschaften wie, Hadith, Kalam, Fiqh oder der Sufismus zur Aufklärung der Religion entstanden sind, so ist die Wissenschaft selber, das Ziel der tatsächlichen, islamischen Philosophie und die Religion ist ein Mittel zu diesem Zweck. Auch wenn, in einigen Quellen, die von den Mu'tazila erstellte Kalam Philosophie als islamische Scholastik dargestellt wird, sind die Ideen nicht irrational und können zu liberalen, philosophischen Überlegungen führen. Die Ash'arīya ist dagegen die erste Bewegung, die Religion und die Wissenschaft als Gegner darstellte.

Denker wie al-Kindi, al-Farabi, Avicenna oder Averroës legten unzählige Werke dar, die sowohl die islamische, als auch die westliche Welt beeinflussten. So dass, Denker wie, A. Magnus und St. Thomas, an völliger Gebundenheit an Al-Ghazali, Widerlegungen an die Ideen Averroës verfassten. Die, wie mit den, in den Anfängen des XIV. Jahrhunderts entstandenen Bewegungen, wie dem Salafismus, zurückschreitende islamische Philosophie, glitt von rationalen Gedanken über, in religiös fundierte Überlegungen. Besonders die abnehmende Wirksamkeit, des an den Verstand zurückgehende Neuerungstätigkeit, beeinflusste die Dynamik der Philosophie sehr.

Es ist nicht zu leugnen, dass im Mittelalter, Wissenschaft und Philosophie, unter dem Einfluss der Religion, betrieben wurde, jedoch ist eines der Grundunterschiede zwischen der christlichen und der islamischen Welt, dass das Christentum, aufgrund von kirchlichen und religiösen Führern, wissenschaftliches Denken und Philosophie aufhielt. Während der Islam mit dem Koran und den Hadithen das Denken und die Wissenschaft förderte. Die Auffassung von Toleranz im Islam sorgte dafür, dass Denkweisen, die ganz im Gegensatz zu den strengen Regeln des Christentums standen, sich in der Wissenschaft und der Philosophie wiederfanden und dem Fortschritt der Wissenschaft und Philosophie einen Beitrag leisteten.

Schlüsselbegriffe : Mittelalter, Philosophie des Mittelalters, Scholastik, Christentum, Islam